

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

6 · 2018

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
325 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.

Kontakt
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Redaktion
Lisette Juhl Hansen (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie

www.msj.dk
Tlf. 24 22 43 60
ljh@msj.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Omslagslayout
Headquarters

Layout
Tekst & Design

Tryk
Mohrdeck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

Hjælp, selvhjælp, filantropi -
Den sønderjyske Fond 211

Arkivar ph.d. Leif Hansen Nielsen fra Rigsarkivet i Aabenraa fortæller fondens historie og har set på nogle af de sager, der ligger i arkivet.

Marcus Lauesen fra Løjt 2. del 224
H.E. Sørensen beretter om den sønderjyske forfatter og hans værker i 2. del af artiklen.

Grænselandskronikken 231
Jørn Buch har gennemlæst grænselandets aviser og kommenterer på områdets forskellige begivenheder og nyheder.

Bognyt 242

Det sker i Museum Sønderjylland 246
Museumsformidler Lars Petersen fortæller om Geologiens dage, der bl.a. finder sted den 16. september i Gram Lergrav.

Bagsiden om forsiden 248
Arkivar ph.d. Leif Hansen Nielsen fortæller om de lommeure, som blev uddelt af Den sønderjyske Fond til konfirmander, der havde mistet deres fædre under 1. Verdenskrig.

Forsidebilledet
Konfirmationsure fra Den sønderjyske Fond.

Foto: Museum Sønderjylland.

Sønderjysk Månedsskrift 7 • 2018 leveres omkring den 7. oktober.

Hjælp, selvhjælp, filantropi - Den sønderjyske Fond

Af Leif Hansen Nielsen

Foreningen Den sønderjyske Fond blev oprettet umiddelbart efter 1. Verdenskrig med henblik på at yde økonomisk og humanitær støtte til sønderjyske krigsdeltagere og efterladte. Foreningen hjalp mange af landsdelens mindrebedrivede familier med pengegaver og lån gennem de trange år efter Genforeningen og ind i 1930'erne. Da foreningen blev opløst, blev dets arkiv med sine små 40.000 personsager afleveret til Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele (nu Rigsarkivet Aabenraa). I denne artikel skal fondens virke kort præsenteres, ligesom der skal gives prøver på, hvad arkivet indeholder.

DEN SØNDERJYSKE FOND var en privat forening, en selvejende institution, som gennem indsamlinger - og bestemt tilsmilet af tiden - fik umådelig stor succes i både Sønderjylland og Danmark. I sit ca. 20-årige virke fik fonden indsamlet omkring 13 millioner kroner - et ganske imponerende beløb tiden taget i betragtning. Fondens ydede økonomisk støtte til enkeltpersoner og familier, men derudover støttede fonden også højskoler og skoler samt mere filantropiske institutioner som f.eks. Hvilehjemmet på Rømø, Den sønderjyske Fonds Børnehjem i Haderslev og Ehlershjemmet ved Sdr. Vilstrup Strand. Denne side af fondens virke skal dog ikke behandles her, hvor fokus er på enkeltsagerne.

At foreningen kun virkede i 20 år, er lidt af en tilsnigelse, for nok blev fonden officielt nedlagt i 1937, men

samtidig oprettede man et såkaldt *Afløsningsudvalg*, som skulle administrere de fortsat små 1,5 millioner kroner, der var tilbage, samt de særlige legater, fonden havde oprettet.

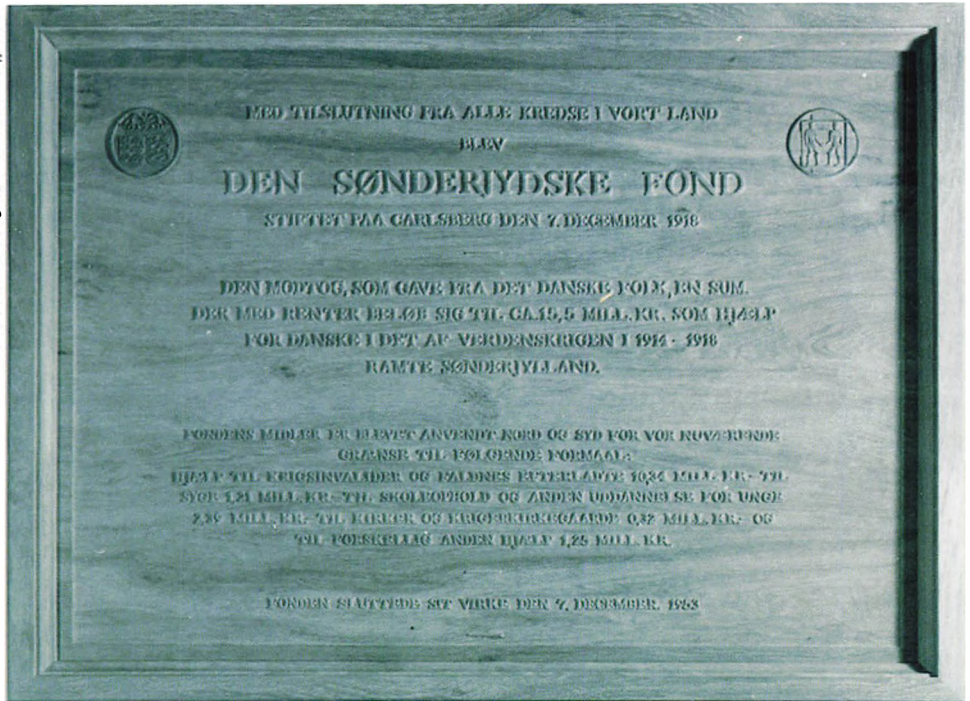
Dette afløsningsudvalg fortsatte frem til 1947, hvor det blev afløst af et *Afviklingsudvalg*. - Med andre ord et udvalg, som skulle stå for den endelige afvikling af fonden. Dette skete dog først ti år senere, i 1957, så med lidt god vilje virkede Den sønderjyske Fond i omkring 40 år, men dog med sin primære indsats over for den sønderjyske befolkning i de første 20 år, hvorfra også hovedparten af de mange sager om økonomisk hjælp stammer.

Hvordan kunne det lade sig gøre?

Tanken om at hjælpe sønderjyder startede faktisk allerede under 1. Verdenskrig eller måske langt tidligere. Sønderjylland havde siden 1864 været et åbent sår i den danske sjæl, og nu under verdenskrigen, hvor landsdelens unge var tvunget med på Tysklands side, hvor befolkningen i Sønderjylland led afsavn, og de unge døde ved fronterne rundt i Europa og verden, blev såret endnu dybere.

I Roskilde Avis, den 6. december 1915 kunne man læse følgende notits:

"Om nogen kunne ønske at bidrage til at berede enker og børn i Nordlesvig, som har mistet deres forsørger i verdenskrigen, en glædelig julefest, kan penge - helst inden 18. december - sendes til etatsråd Hiort-Lorenzen i Roskilde".

Mindetavle for Den sønderjyske Fond. På tavlen står bl.a., at fonden hjalp krigsinvalider og faldnes efterladte med 10,34 mio. kr.

Navnet Hiort-Lorenzen lyder bekendt i en sønderjysk sammenhæng, og etatsråd Hans Rudolf Hiort-Lorenzen var da også søn af den sønderjyske stænderdeputerede, Peter Hiort Lorenzen fra Haderslev, der nærmest ikonisk "talte dansk og vedblev at tale dansk" i stænderforsamlingen i Slesvig i 1842.

Andre aviser optog Hiort-Lorenzens opråb, og indsamlingen fortsatte hen forbi julen, så der i januar 1916 var indsamlet 30.000 kroner. Af indlysende grunde var det ikke længere hjælp til en *glædelig julefest* det drejede sig om, men en mere generel hjælp til sønderjyder: "*Bidrag modtages fremdeles [...] så længe verdenskrigen varer*", som der nu stod. Følgelig skiftede indsamlingen også navn til

Indsamlingen til faldne Nordslesvigeres efterladte.

Etatsråd Hiort-Lorenzen døde imidlertid halvandet år senere, i sommeren 1917, men indsamlingen fortsatte nu under ledelse af hans søn, departementschef Frederik Hiort-Lorenzen. Ved krigens afslutning var der indsamlet næsten 600.000 kroner.

På dette tidspunkt var der imidlertid flere initiativer i gang for at støtte sønderjyderne, f.eks. dannede etatsråd H.N. Andersen (ØK's stifter) en hjælpekomité, der sendte 25 jernbanevogne med tøj og levnedsmidler afsted til Sønderjylland. Fru Johanne Manthey-Wagner dannede en damekomité med repræsentanter fra de politiske partier, der skulle skaffe de nordslesvigske kirker erstatning for

de kirkeklokker, som det tyske militær havde rekvireret til omsmelting. En tilsvarende herrekomité med direktør Ernst Carlsen i spidsen så også dagens lys.

Denne mangfoldighed af initiativer var ikke nødvendigvis en fordel for sagen og Sønderjylland. Derfor sendte fhv. minister I.C. Christensen, der var meget optaget af forholdene syd for Kongeåen, i november 1918 et brev til professor Edvard Laurits Ehlers (1863-1937), der ligeledes var optaget af forholdene i Sønderjylland, med forslag om at danne én stor fælles folkekomité. Ehlers og I.C. Christensen arbejdede videre med projektet, og i starten af december blev der indkaldt til et møde på Ny Carlsberg, der lagde grundstenen til *Den sønderjyske Fond*.

Det opråb, man tiltrådte ved mødet i december 1918, indeholdt groft sagt fondens formålsparagraf, nemlig:

- 1 At hjælpe enker og faderløse efter krigen.
- 2 At genrejse ødelagte virksomheder.
- 3 At hjælpe de mange krigsinvalider til et lykkeligere liv.

Bag fonden og opråbet stod en lang række fremtrædende mænd og kvinder, lige fra grever og baroner, kammerherrer, professorer, højesterets-sagførere, amtmænd, højskoleforstandere, biskopper, folketings- og rigsdagsmedlemmer til ingeniører og fruer.

Organisationen

Øverst havde man en centralkomite på ca. 75 personer (hovedsagelig oven-

Møde i Den sønderjyske Fond. Bl.a. ses fra venstre: A.Ch. Louw, Direktør Philip Sørensen og Fru Manthey-Wagner.

Foto: Ukendt fotograf. Museum Sønderjylland.

I.C. Christensen.

stående personer bag opråbet) og en formand. Først var det højskoleforstander Jacob Appel, senere blev det fhv. stats- og finansminister Niels Neergaard og sidst rektor H.P. Hansen. Der var også en næstformand og en generalsekretær. Herunder var der et forretningsudvalg, hvor Fru Hiort-Lorenzen blev formand, det stod for den daglige drift. Det blev i 1921 om-døbt til fondens bestyrelse og bestod af 15 medlemmer. Ud af bestyrelsen valgte man atter en direktion på fem medlemmer, som tog sig af det praktiske arbejde. Ved siden af dette, eller under, var der så amtskomiteer i de fire nordslesvigske amter samt lokale tillidsmænd. På afstand forekommer fondens opbygning rimelig bureaukratisk, men måske var det nødvendigt, netop fordi fonden fra starten var tænkt stort, måske også fordi så mange personligheder var involveret.

Den daglige drift blev varetaget af et kontorhold i København, hvor A.

Ch. Louw var kontorchef i tilnærmelsesvis hele fondens levetid - fra 1919 og frem til nedlæggelsen i slutningen af 1950'erne. Hvor mange ansatte, der var på kontoret, er lidt uklart, men de havde rigeligt at se til. F.eks. var der i 1922 ikke mindre end 3.260 indgående ekspeditioner og hele 12.388 udgående. Med andre ord omkring 15.000 breve. I 1928 var de tilsvarende tal 6.195 og 9.458. Altså var der virkelig meget at se til, hvad arkivets størrelse da også vidner om med sine 40.000 sager. Dette kontorhold var i øvrigt de eneste i hele organisationen, som modtog løn for arbejdet. Alle øvrige gjorde det ulønnet.

I forhold til behandlingen af de enkelte sager skulle både den lokale tillidsmand og amtskomiteen udtale sig, inden fonden tog endelig stilling til ansøgningen. Det siger næsten sig selv, at disse lokale udtalelser havde stor vægt, og at de som oftest blev udslagsgivende for, om der kunne ydes støtte eller ej. Hjælp fra fonden var således ikke noget den enkelte kunne gå stille med eller holde som en fortrolighed mellem fonden og sig selv. Mange lokale blev involveret. Dels selvfølgelig den lokale tillidsmand, men desuden skulle to troværdige personer "med nøje kendskab til andragerens forhold" attestere, at oplysningerne i ansøgningen var korrekte.

Ofte blev andre, f.eks. præst eller skolelærer, også inddraget med anbefalinger. Når støtten blev givet i form af naturalier, og det gjorde den ofte, f.eks. som klæder eller brænde, blev leverandøren, der typisk var den lokale købmand, opsøgt af fonden til direkte afregning eventuelt gennem en agtværdig mellemmand, så man sikrede sig, at støtten gik til det aftalte formål.

Hvem skulle hjælpes?

I starten bar det hele præg af alle de gode intentioner med indsamling til kirkeklokker, indsamling af bøger, støtte til feriehjem, anbringelse af tuberkuloseramte osv., men hurtigt blev arbejdet mere strømlinet.

På et møde den 25. september 1920 blev man således enige om følgende retningslinjer for uddeling. Første prioritet havde efterladte til faldne, dvs. krigsenker, faldnes børn samt fattige gamle, hvis søn var faldet - hvor den reelle forsørger var borte. Anden prioritet vedrørte krigsinvalidere, der skulle understøttes i sygdoms- og trangstilfælde. Tredje gruppe var fattige sønderjyder, såfremt husfaderen havde været tysk soldat og specielt, hvis der var følgesygdomme som f.eks. gigt eller dårlige lunger på grund af gas eller anden krigshandling. Endelig skulle der også kunne gives understøttelse, evt. lån,

til faglige uddannelser, skolehjælp til seminarister, handelsstuderende og andre unge, hvis deres forhold vel at mærke var påvirket af verdenskrigen.

Op gennem 1920'erne skete der en udvidelse af retningslinjerne til også at omfatte børn af krigsdeltagere (tidligere havde det kun været børn af faldne eller krigsinvalidere). Det var ud fra den tanke, at mange børn af indkaldte havde arbejdet hjemme på gården uden løn og uden mulighed for at spare op eller få en uddannelse. De måtte også hjælpes på vej i livet.

Inden for disse prioriterede målgrupper var der også andre ting, der skulle være opfyldt. For det første skulle de pågældende være værdigt trængende, dvs. de skulle ikke have begået noget, der i offentlig mening

A. Ch. Louw i 1956.

var en vanærende handling. Før socialreformen i 1933 måtte det bero på et skøn, om det var vanærende at modtage fattighjælp. For det andet skulle ansøgerne have dansk indfødsret eller i hvert fald have ansøgt om det. I forlængelse heraf, og som tredje betingelse, skulle man ej offentligt have demonstreret et anti-dansk sindelag. Men der var som sådan ikke et krav om dansk sindelag. Man administrerede ud fra devisen om, at *“man måtte gå ud fra, at de, der søgte hjælp fra Sønderjysk Fond, var dansksindede”*. Endelig skulle ansøgeren være ubemidlet, og det blev ofte set i relation til en usikker indkomst og en evt. børnefloks størrelse. Grundlæggende så fonden dog ikke sig selv som et *socialkontor*, men som en forening, der støttede sønderjyder berørt af krigen.

Hvem var det, der fik hjælp?

Det er selvfølgelig vanskeligt at finde få repræsentative eksempler blandt 40.000 sager. Men for at vise spændvidden skal tre sager her gennemgås lidt dybere. Dels et lidt kuriøst eksempel, nemlig den senere leder af det danske nationalsocialistiske parti Frits Clausens sag, dels to mere jævne sager, henholdsvis en landmand fra Klipleve og en skomager fra Terkelsbøl. Afslutningsvist skal en håndfuld sager kort refereres til illustration af begrundelser og skæbner.

En normal sag består typisk af et omslag med journalnummer; en henvendelse om at få tilsendt et ansøgningsskema; et udfyldt ansøgningsskema med personlige oplysninger om familieforhold, økonomi, forhold under krigen og - ikke mindst - årsagen til ansøgningen; en udtalelse fra den lokale tillidsmand; en udtalelse

fra amtskomiteen; en afgørelse truffet af direktionen; samt til sidst evt. en takkeskrivelse. Det er selvfølgelig særligt ansøgningsskemaet samt udtalelserne, der er interessante.

Frits Clausens sag

Frits Clausen var født i Aabenraa i 1893 - faderløs, da faderen rent faktisk døde dagen før, han blev født. Det led familien dog ikke økonomisk under, idet moderen fortsatte familiens isenkramforretning/købmandsgård i byen.

I 1912 blev Frits Clausen student fra Overrealskolen i Flensborg og begyndte straks derefter at studere medicin ved forskellige universiteter i Tyskland. 1914 kom verdenskrigen, og han blev - som de fleste andre unge mænd - indkaldt. Hans tid ved fronten var relativ kort, idet han allerede i 1915 kom i russisk fangenskab. I løbet af sommeren/efteråret 1918 kom han - som en af de første dansksindede - hjem, og straks herefter søgte han ind på Københavns Universitet for at genoptage sine medicinske studier.

I 1919 lånte han 1.000 kr. af Den sønderjyske Fond mod et gældsbevis og året efter igen 1.000 kr. Senere fik han gennem Den sønderjyske Fond yderligere et lån fra Dansk Studiefond på 2.800 kr., dvs. i alt lån på 4.800 kr. Foruden lånene fik han af fonden også bevilliget en understøttelse på 3.250 kr. Ingen tvivl om, at Den sønderjyske Fond var Clausen til stor nytte under hans studietid i København. Der er for så vidt ikke noget specielt ved Frits Clausens sag, andet end at den, i modsætning til de fleste andre sager, er tommetyk i helt bogstavelig forstand (sag 298/39). Og

Foto: Ukendt fotograf, Museum Sønderjylland.

Frits Clausens sag i Den sønderjyske Fonds arkiv er - i modsætning til hovedparten af sagerne - ganske voluminøs med mere end 100 dokumenter. På billedet ses Frits Clausen yderst til højre under sit ophold i krigsfangelejren Jurjef Polskii i 1917.

hvorfor det? Jo, fordi det holdt hårdt for Frits Clausen at få tilbagebetalt lånene. Han blev færdig som læge i 1923, men det var først i 1940, efter utallige rykkere og henvendelser fra fonden, at det sidste af lånene blev betalt tilbage!

I hans sag er der selvfølgelig mange private oplysninger, men her skal vi koncentrere os om en beretning fra 1926 udarbejdet af landsretssagfører Emil Fryd i forbindelse med et forsøg på et etablere en afdragsordning. Den fortæller detaljeret om Frits Clausens økonomi på dette tidspunkt og også om hans personlighed. For eksempel hedder det om hans første tid som læge: *"Han var fra oktober 1923 etableret i Aabenraa, hvor han ikke kunne klare sig, efter eget sigende på grund af sygekassekonflik-*

ten, efter andres, fordi folk ikke syntes om, at han var mindre ædru ved offentlige møder". Længere nede i udrædningen er skudsmålet dog mildere, idet det anføres, at *"det lader imidlertid til, at han nu har raset ud",* ligesom det anføres, at *"hans personlige egenskaber åbenbart gør ham vel-skikket til at være landlæge, i hvert fald er hans Sygekassepraksis [i Bovrup] i en stadig stigning".* Beretningen slutter med en konstatering af, at *"han gør indtryk af at være meget energisk".*

Landmanden fra Klielev

Sag nr. 1925/148 vedrører Hans Peter Christensen, Årstoftmark pr. Klielev. Han fik dette år bevilget 200 kr. med begrundelsen *Understøttelse til Krigsramte.* Gennemgår vi ansøgningskemaet, kan vi se, at Hans Peter Chri-

stensen var født den 24. januar 1878 på Åretoftmark, og at han den 13. juli 1906 blev gift med Christine, f. Nissen, født den 4. juni 1884 i Bjernstrup. I familien er der her i 1925 otte uforsørgede, hjemmeboende børn, nemlig Johannes på 2 år, Otto på 4, Andreas på 7, Christian på 10, Sine på 11, Jørgen på 12, Hans Peter på 15 og endelig Mete på 17 år.

Som sagt var det vigtigt for fonden, at tildelingerne skulle gives værdigt trængende, og at den betrængte situ-

ation skulle være afledt af krigen. Derfor spørges der til, om andrageren har været indkaldt til tysk militærtjeneste under krigen og hvor længe ("Ja, fra 13.7.1915 - 19.5.1919"), samt hvorledes andragerens arbejdsfærdighed og helbredstilstand er, og om hvorvidt den er påvirket af krigen. Hans Peter Christensen skriver, at han ved et fald under krigen havde pådraget sig en skade i ryggen, så han vanskeligt kunne løfte eller bære, og at han altid havde smerter i benene.

Udsnit af forsiden på Hans Peter Christensens ansøgning om hjælp hos Den sønderjyske Fond. Skemaets udformning varierer gennem tiden, men indholdet er i det store og hele uændret med rubrikker til oplysninger om krigsdeltagelse, familieforhold, økonomi, etc.

Skema for Mænd.

Ansøgning

til

DEN SØNDERJYDSKE FOND

Holmens Kanal 16 ^{II}, København K.

Journal Nr.	(Her anføres Besvarelserne.)
Andragerens fulde Navn:	<i>Hans P. Christensen</i>
Fødedato:	<i>d. 24. Jan. 1878.</i>
Fødested:	<i>Åretoftmark ved Kliplev</i>
Bopæl:	<i>12 " "</i>
Er Andrageren gift?	<i>Ja</i>
I bekræftende Fald hvor og naar er Ægteskabet indgaaet?	<i>d. 13. 7. 1906.</i>
Hustruens fulde Navn?	<i>Christine f. Nissen</i>
Fødedato:	<i>d. 4. 6. 1884.</i>
Fødested:	<i>Bjernstrup</i>

Han skriver også, at han flere gange har søgt om invaliderenter, men hver gang fået afslag.

Vi får at vide, at Christensen ernærede sig som landmand, men han har lidt vanskeligt ved at angive, hvor stor indkomsten er, *“da indtægterne ved landbruget er højst forskellig og uregelmæssig”*. Mange af spørgeskemaets punkter vedrører økonomien: Har hustruen erhverv? Har børnene erhverv? Forældrenes indkomst? Osv. På spørgsmålet om, hvorvidt de økonomiske forhold er blevet påvirket af krigen, kan Hans Peter Christensen fortælle, at *“da min gamle fader har måttet bestyre ejendommen under krigen, er den gået langt tilbage, hvorfor jeg i årene efter krigen på grund af den store familie har sat mig i betydelig gæld”*.

Det fremgår i øvrigt af oplysningerne, at familien en gang tidligere, i 1919, har fået 200 Mark i hjælp fra Den sønderjyske Fond. Endelig spørges der, om andrageren oppebærer invaliderente, pension, livrente, m.m., og om andrageren er medlem af en sygekasse eller en arbejdsløshedskasse. Det hele besvares benægtende.

Ved skemaets sidste felter fornemmer man tidsånden med *hatten i hånden*. Dels spørges der til, hvad andragerens begæring går ud på, og hvad han i øvrigt mener tjener til støtte for begæringen? Christensen svarer lidt anonymt til det første spørgsmål: *“Beder ærbødigst om et pengebeløb, til hjælp i økonomisk henseende”*, og begrunder det med *“at jeg sidder i små kår, har aftægt og stor børneflokk. Dertil så store udgifter, som jeg ved egne midler ikke ser mig i stand til at betale. Moder er lige død og fader samme dag kommen på sygehuset. De*

får hverken aldersrente eller sygekassehjælp”.

Skemaet blev underskrevet på *tro og love* og attesteret af nabokonen Anna Clausen og den lokale bagermester, Jacob H. Petersen.

Enhver ansøgning skulle som sagt have en udtalelse af den lokale tilidsmand, som kendte ansøgeren og ansøgerens økonomiske forhold. I Christensens tilfælde var det J. Nielsen i Kliplev, der som fondens tillidsmand udtalte:

“Til nærværende ansøgning fra Landmand H.P. Christensen, Aartoft mark, om en understøttelse fra Sønderjyske Fond, må jeg udtale, efter mit skønne, at kunne give samme min anbefaling, under henvisning til de grunde som Christensen anfører.

Han ejer en lille Landejendom (ca. 15. ha.) hvorpå der hviler en gæld på 6.000 kr. plus aftægt regnet til 700 kr. årligt. Når dertil kommer den store børneflokk og at Christensen har lidt skade med hensyn til hans sundhed som følge af krigen, uden at have fået nogen rente bevilget, mener jeg, det kunne være godt anbragt at yde en understøttelse, måske 200 kr.”

Som sagt fik Christensen tildelt 200 kroner, men man fornemmer, at det var med et vist forbehold, da man i afgørelsen skriver: *“Af hensyn til lang krigstjeneste og rygskadens samt de mange børn kan man måske én gang for alle give de 200 kr.”* Tildelingen er underskrevet af fondens kontorchef Louw samt af bestyrelsesmedlemmerne Holger Andersen (folketingsmedlem, fra Haderslev) og fru Johanne Manthey-Wagner (advokatfrue og mangeårigt medlem af bestyrelsen).

Skomageren i Terkelsbøl

Det andet eksempel vedrører Anton Nielsen, der var skomager i Terkelsbøl. Han blev født i 1899 og var det tolvte - og yngste - barn af malermester Jens Hansen Nielsen i Ravsted. Efter en almindelig skolegang kom han i skomagerlære i Løgumkloster, hvor han var et par år. Men så kom krigen, og som 17-årig blev han indkaldt til krigstjeneste. Han gjorde tjeneste i Belgien og Nordfrankrig som kanonér, og fik - som så mange andre - jernkorset af anden grad for udvist mod og tapperhed. Efter krigen etablerede han sig i Terkelsbøl som skomager. I 1923 blev han gift med Anna Maria og de fik tre børn: Jens, Marie og Anita.

Under krigen blev Anton Nielsen såret af en granatsplint i højre hæl. En invaliditet, der af Invalidenævnet i Sønderborg kun blev vurderet til 10 %, og som derfor ikke affødte nogen invaliderente. Men dette handicap var nok ikke det værste. Værre var nok, at krigen gjorde, at Nielsen de første mange år, efter han kom hjem, havde svært ved at finde sig tilrette. Det var formentlig også derfor, han aldrig blev færdig med sin skomageruddannelse og måtte ernære sig ved at reparere fodtøj som *skoflikker*. Nu om stunder ville man måske tænke på PTSD eller en depression, men det med psykiske efterveer efter krigsoplevelserne havde man ikke så meget blik for den gang, og det er formentlig også derfor, at Anton Nielsen til trods for sin relativt lille invaliditet konsekvent anførte, at han blev *"hårdt såret under krigen"*. - Det var jo det eneste, folk kunne se og forholde sig til. Ikke om der var sår på sjælen.

Det er nok også det, der kommer til

udtryk i den lokale tillidsmands udtalelse om Anton Nielsen i forbindelse med en ansøgning om hjælp til husreparation i 1929:

"I henhold til vedlagte andragende om understøttelse fra skomager Anton Nielsen, Terkelsbøl, da er forholdene som opgivet i andragendet for så vidt andragerens økonomiske forhold vedrører, rigtige. Han sidder i meget trangt kår, dog ikke ifølge krigsbeskadigelsen, da den ikke hindrer ham i hans erhverv, meget mere ifølge tidligere ugidelighed til arbejde. Efter indhentet oplysning skal han dog i den senere tid have taget sig sammen, så han nu arbejder flittigere og er mere stræbsom; men som tiderne er, vil det være svært for ham igen at komme frem. Trangen til hjælp er der".

Nåde gik for ret. Familien fik, undtagesvist, som det står i beslutningen, tildelt en understøttelse på 50 kr.

Det er dog, som om den lokale tillidsmand begynder at få blik for, at det ikke kun er dovenskab. Da en ny ansøgning blev sendt to år senere, i 1932, lyder samme tillidsmands udtalelse nemlig:

"Anton Nielsen er sygelig og kan ikke forrette noget sværere arbejde. Han er en rolig og solid håndværker. Om hans sygdom hidrører fra krigen, ved jeg ikke, men er højst sandsynlig. Nielsen trænger til støtte og er efter mit skøn også værdig til at modtage samme".

Dette år får han bevilget 100 kr., og det gentager sig faktisk flere gange indtil 1942, hvor der søges om konfirmationshjælp til yngste barn. Da blev der bevilget 40 kr. I alt gav fon-

den over en periode på 15 år familien 515 kr. Ingen tvivl om, at de faldt på et tørt sted, og at de var med til at hjælpe familien igennem.

En håndfuld sager

Afslutningsvist skal en håndfuld sager, fra en tilfældig arkivæske fra 1934 (19/-321), kort gennemgås. Dette som sagt for at illustrere spændvidden.

Den første sag vedrører en husassistent, som søger om hjælp til et tre måneders ophold på Ry Husholdningsskole. Opholdet koster 85 kr. pr

måned, men husholdningsskolen har indvilget i at give hende halv friplads. Faderen er 60 % invalid fra krigen og kan ikke hjælpe økonomisk. Her er alle kriterier opfyldt, og fonden giver hende 60 kr. pr. måned. Hun får dem dog ikke selv, men de sendes til husholdningsskolens rektor, til administration.

Den næste sag vedrører en fisker, der ønsker hjælp til garn. Han var selv indkaldt, og under krigen blev fiskeretskaberne "fuldstændig ødelagt", som han skriver. Han får bevilget en understøttelse på 100 kr.

Anton Nielsen på vej til fronten på det obligatoriske (måske sidste) billede, der blev taget, lige inden de tog afsted. Som vi kan se, er Anton blot en stor knægt, der knap kan fylde uniformen ud.

Foto: Ukendt fotograf, Leif Hansen Nielsen.

Næste sag vedrører en enke i Flensborg, der dette år får bevilget 250 kr. til husleje. Af sagen fremgår det, at hun har været en stabil modtager, idet hun tidligere har fået understøttelse i både 1925, 1927, 1929 og 1933.

Nu kunne man godt tro, at alle, der søgte, fik hjælp, men sådan var det bestemt ikke. Man holdt sig stringent til vedtægterne. Den næste sag resulterede således i et afslag, og det selv om både sognepræsten, amtslægen og den lokale tillidsmand sagde god for støtten. Det drejer sig om en husmand fra Skærbækegnen, der var blevet enkemand med to mindreårige børn på hhv. seks og tre år.

Sognepræsten skriver bl.a., at han medgiver ansøgningen sine bedste anbefalinger, da *“han er værd at støtte. Han har bragt store ofre under sin hustrus sygdom, og det er ansøgerens højeste ønske, at bevare hjemmet for sig og sine to små piger”*. Også den lokale tillidsmand er fyldt med lovord:

“Andrageren er et godt menneske, men sygdom hænger hans hjem. Hjertet er dansk, og armod sidder til høiplads i det lille hjem. Jeg beder om at støtte ham med 100 kr. af fondsmidlerne”. Men nej, som amtskomiteen pointerer: *“Hverken andrageren eller dennes fader er Krigsdeltagere”*, ergo har det ikke noget med Den sønderjyske Fond at gøre! Og den endelige beslutning er da også et afslag, *“da fonden kun yder direkte understøttelse til ubemidlede sønderjyder, som har været indkaldt til tysk militærtjeneste under Verdenskrigen”*. Fonden var ikke et socialkontor.

Det er lidt på samme måde med den næste sag. Her er den lokale tillidsmand dog mindre positiv, da andrager får forskud på forventet invalide-

pension på 20 kr. månedligt, og hustruen får invaliderente på 63,25 kr., tilsammen 83,25 månedligt, hvilket udgør en årlig rente på ca. 1.000 kr.

“Der er ingen aldersrentenyder, der har så meget at leve af [...] jeg kan ikke anbefale, at der ydes andrageren nogen understøttelse fra fonden”, skrev tillidsmanden. Det blev naturligvis til et afslag.

Den næste sag er også et afslag og med samme argument som ved husmanden fra Skærbæk, at *“fonden kun yder direkte hjælp til fattige sønderjyder, der har været indkaldt til tysk militærtjeneste”*. Nu er det næsten, som om vi er inde i en stime med afslag, for næste sag er også et afslag. Her søgtes der om hjælp til betaling af et hus, *“der var blevet dyrere end forventet”*. Begrundelsen var, selv om han trods alt havde været indkaldt i 1917-18, at da der ingen børn er, og da helbredstilstanden er god, *“kan der ikke ydes understøttelse til betaling af et hus, som han har bygget!”*

Den sidste sag, jeg her kort vil resumere, er fra en arbejdsmand med kone og to uforsørgede børn. Han havde været med i hele krigen og pådraget sig en lungesygdom, så han kun vanskeligt kan lave hårdt arbejde. Årsindtægten for familien var 780 kr. Han får dette år tildelt 50 kr. i støtte. Et relativt beskedent beløb synes man, men muligvis skyldes det familiens generelle økonomiske situation, altså det, at de i forvejen levede på en knogle, måske også den ydmyge tone i ansøgningen: *“Vi andrager om lidt hjælp til tøj og brændsel”*.

Afslutning

Der er ingen tvivl om, at etatsråd Hiort-Lorenzens opfordring til at

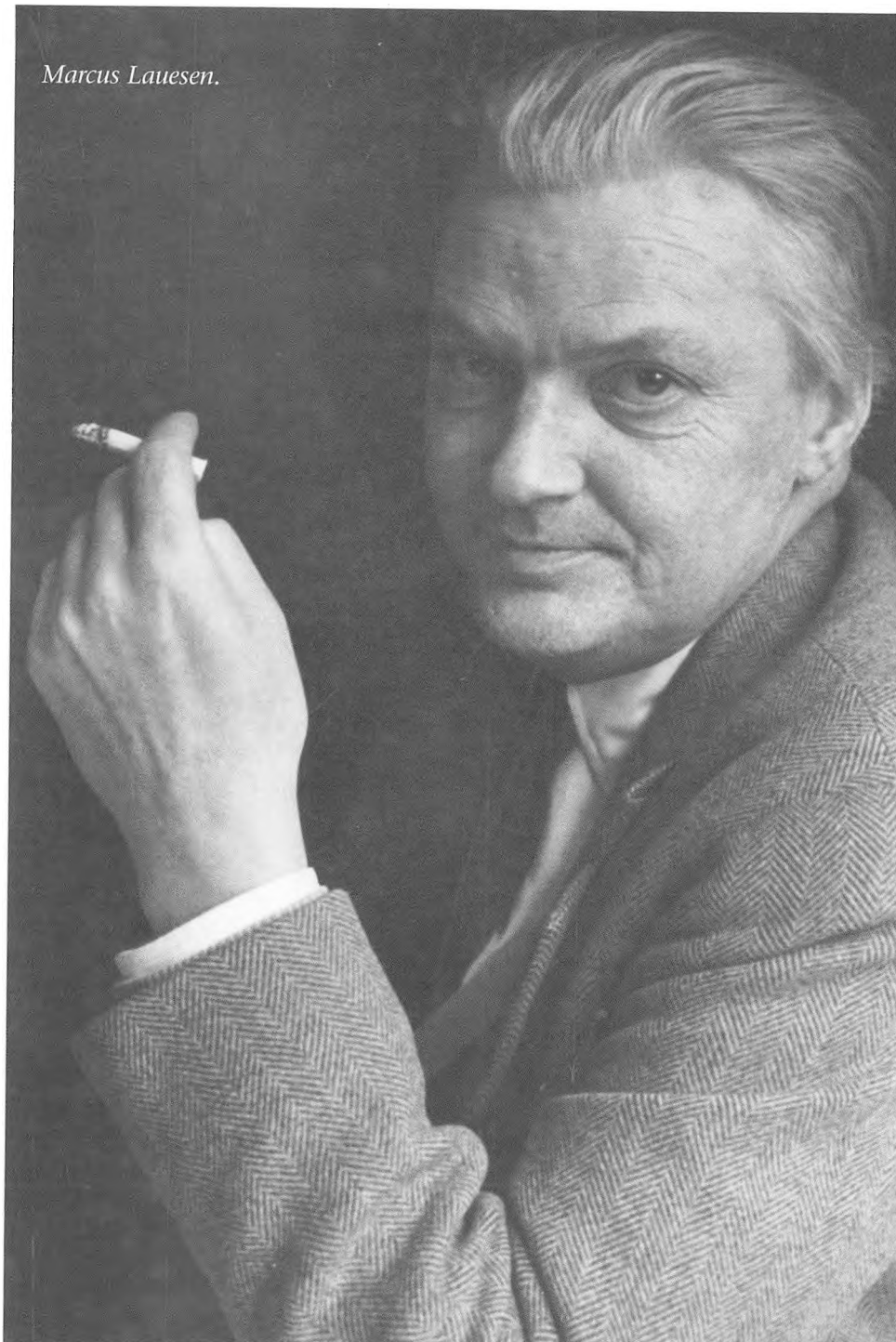
støtte en *glædelig julefest* for sønderjyske enker og børn i 1915 var udtryk for oprigtig filantropi, og der er heller ingen tvivl om, at filantropi har været bærende for fondens virke. Fra et nutidigt udsigtpunkt virker privat velgørenhed på dette niveau nærmest en smule grænseoverskridende, men tiden var en anden, og fondens popularitet vidner klart om behovet for hjælp til familier, hvis økonomiske forhold var blevet påvirket af forholdene under 1. Verdenskrig.

Arkivet er som sagt afleveret til Rigsarkivet i Aabenraa og kan benyttes på læsesalen dér. Da sagerne imidlertid ofte indeholder oplysninger om private forhold, herunder om økonomi, sundhed og evt. strafferetlige forhold, skal der i henhold til arkivloven søges om adgang, såfremt sagerne er yngre end 75 år. ■

Litteratur

Knud Kretzschmer: *Den sønderjyske Fond* (1960).

Marcus Lauesen.

Forfatteren Marcus Lauesen fra Løjt 2. del

Af H.E. Sørensen

Den kendteste og også den mest betydningsfulde sønderjyske forfatter i mellemkrigstiden var Marcus Lauesen (1907-1975). I forrige nummer af Sønderjysk Månedsskrift bragte vi første del af H.E. Sørensens beskrivelse af Lauesens liv og værker, i det efterfølgende bringes sidste del af artiklen plus en liste over Marcus Lauesens værker.

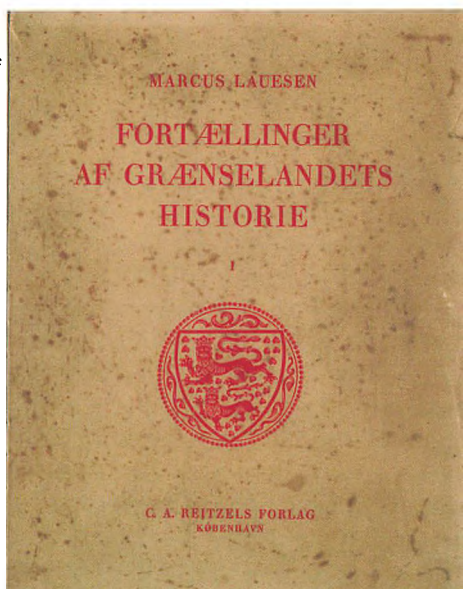
MARCUS LAUESEN nåede sin største højde, efter *Og nu venter vi paa Skib*, med de to bøger om forældrene, *Den rige Vandring* fra 1940, som blev genudsendt under titlen *Far* i 1962, og *Mor* i 1961. De kom således med 21 års mellemrum, der - bortset fra *Irene Falk* - var et tomrum, hvor han kun udgav nogle små privatttryk, og hvor han i de sidste tretten år var fuldstændig tavs.

Den rige Vandring (1940) er et stærkt og solidarisk, næsten nænsomt portræt af faderen, den gamle forslidte, men ærekære arbejdsmand, der ikke lod sig slå ud af fattigdom eller anden modgang, men rejste sig igen, ligegyldigt hvad der skete. Gennem to ægteskaber fik han femten børn, hvoraf mange døde som små, og fire emigrede til Amerika. Som gammel sad han tilbage med en svagelig hustru, en håbløst syg datter og en lille dreng, den sidstfødte (Marcus), hvilket bevirkede, at der opstod et særligt forhold mellem den gamle mand og barnet.

Som 78-årig påtog han sig at være graver under den spanske syge, da der var næsten daglige jordfæstelser på landsbyens kirkegård, samtidig med,

at han hjalp og trøstede de syge. Han havde medynk med alle, der havde det skidt, og var en stor dyreven. Han kunne således ikke tåle at se dyr lide og slet ikke, at de blev behandlet dårligt, og en gang slog han en kræmmer ned, der mishandlede en udslidt hest, samtidig med at han behandlede sine egne dyr næsten som ligemænd. Man kan uden overdrivelse sige, at det er en heroisk beretning, der yderst lavmælt, men med stor varme, fortæller en uheroisk historie om en trofast slider, en varm ægteemand og en god og kærlig far.

Moderen fik sit monument i *Mor* (1961), hvor den gamle og svagelige kone, der er helt afhængig af andres hjælp, sidder i sin stue og mindes det nøjsomme liv på grænsen af reel fattigdom, ægteskabet med den bundsolide slider, de mange børnefødsler og spædbørnernes død, kampen mod fattigdommen og for at skaffe det daglige brød under krigen. Nu sidder hun og tænker tilbage, glæder sig til breve og pakker fra børnene i Amerika og de små besøg af venner og naboer, mens hun hører lydene ude fra landsbygaden - hun kender hestespandene på deres trav og bilerne på deres motorlyd, så hun kan regne ud, hvem der nu er på færde, og få tiden til at gå med at gætte sig til, hvilket ærinde de er ude i. Det er et kærligt og følt portræt af en udslidt husmandskone, et smukt monument over en mor, som altid var der, for hvem børnene og manden var det bærende i tilværelsen, og som fandt

Forsiden på Marcus Lauesens Fortællinger af Grænselandets Historier fra 1938.

telige tobindsværk *Fortællinger af Grænselandets Historie* (1938-39), hvor han ret ordrigt, men særdeles levende fortæller træk af hjemstavns liv gennem tusind år.

Ved siden af romaner og noveller udsendte Lauesen en række digtsamlinger, der viser ham som en passioneret og lidenskabelig lyriker, i ungdommen stærkt påvirket af Helge Rode. Det er dog tydeligt, at budskabet står over formen. I sine digte siger han ofte det direkte, som *forkyndes* indirekte i romanerne: at mennesket er underlagt skæbnen, det vil i Lauesens univers sige Guds tugt og hans krav, som er uopfyldelige, men alligevel er de vilkår, mennesket har at leve under. Forsøger man at slå sig fri af Guds bud og krav, bliver man knust. Accepterer man vilkårene, kan livet være tåleligt. Rankhed og lydighed er de betingelser, som kræves, for at efterleve loven og budene, der som det eneste gør menneskelivet værd at leve. Men trods de hårde krav, byder tilværelsen også på lyspunkter, bl.a. børnene (*Nye Sonetter*, 1943):

“Se, det blev Morgen i mit Sind,
da Lyset kom som hvide Barnehænder”.

Allerede fra den første samling, *Guds Gøglere* (1928) findes en klar religiøs tone med både en panteistisk linje (*Gud er i alt*) og en tydelig indremissionsk tone af syndsbevidsthed og bøn om frelse (*Foraarsvers*, IV, 2):

sin trøst i kirken og missionshuset. Bogen blev fuldt fortjent en succes og gav Marcus Lauesen et comeback, som nok var uventet for de fleste, ham selv inklusiv, men som betød, at en række af hans tidligere bøger blev genoptrykt og fandt nye læsere.

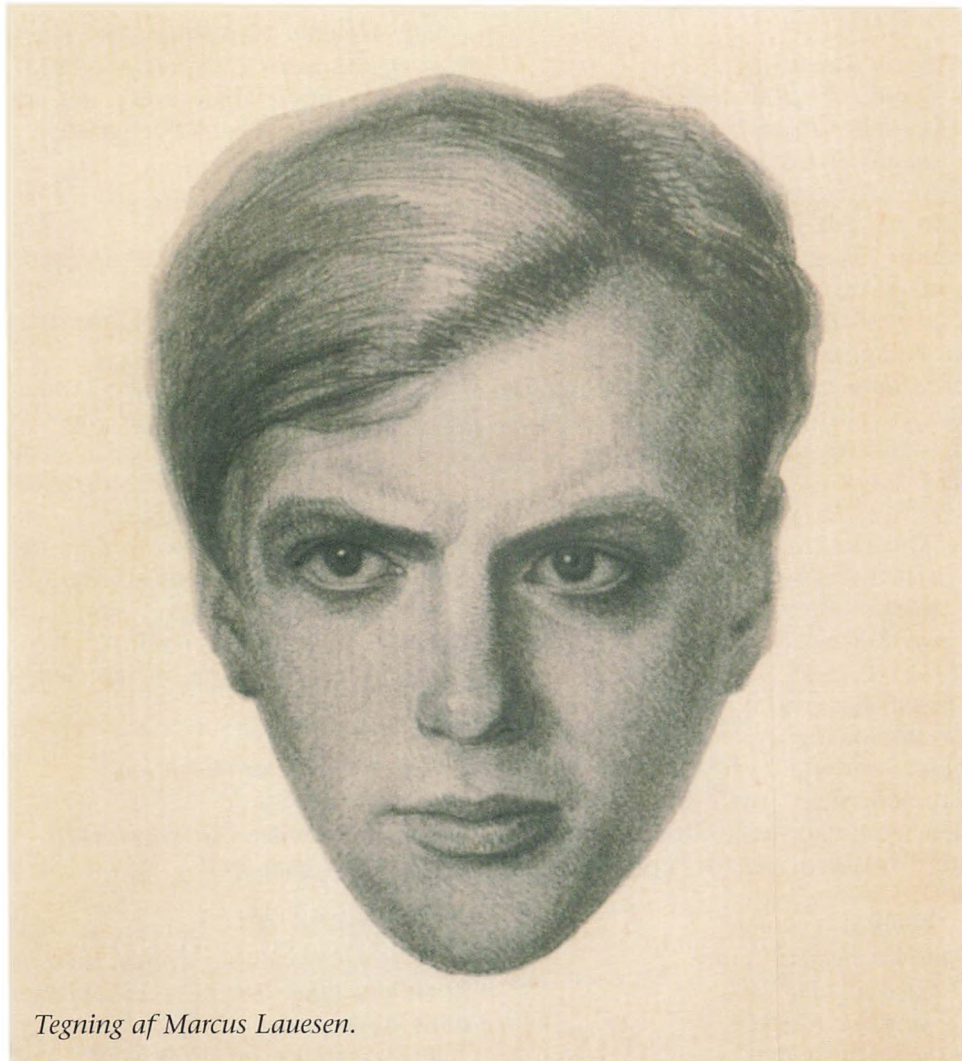
Hans sidste bog blev den lille roman *Kras* fra 1973. Det er en underfundig historie om landsbyens invalide vejmand, der tager en ganske raffineret hævn over sognerådsformanden, der har hånet ham i andres påhør, og om den søde bagerjomfru, der viser sig at være ikke helt uden betydning.

I 1930'erne havde han status som *Sønderjyllands digter*, hvilket også gav ham andre opgaver. Således skrev han afsnittet om Sønderjylland til værket *Danmark i Tekst og Billeder* fra 1935, redigeret af H.V. Clausen, hvor forskellige danske forfattere skrev om deres hjemstavn eller et område, som de havde særlig tilknytning til. Senere forfattede han på bestilling det sta-

*"Og Krucifikset rejser
sig skyggende tungt som før;
der er ingen Herre, der knejser,
kun Menneskesønnen, som dør".*

Samlingen *Høstelegi* (1930) er tilegnet "*Helge Rode, Digteren og Vennen*". Den er skrevet i Reichenau, hvor han havde udsigt til bjerget Säntis, som under opholdet ved Bodensøen blev et symbol for ham på fjern og uopnåe-

lig renhed. Samtidig led han af ungdommelig fortvivlelse og svære religiøse anfægtelser, en *Weltschmerz*, der giver sig udtryk i næste apokalyptiske syner af angst, død og undergang. Alt er blodig alvor, og tilværelsen er absolut ikke noget at grine ad, og det udarter til næsten rablende ordgyderi. Bogens sange er båret af vemod, dødslængsel og evighedstanker, der kan forekomme ejendommelige for

Tegning af Marcus Lauesen.

en nygift 21-årig på bryllupsrejse. Men samtidig indeholder den en trodsig tro på, hvad mennesket formår, når han henviser til "Parthenon, Goethe, Rodin" og skriver i *Tredje Sang*:

*"... er det ikke forunderligt,
stort,
det Mennesket skabte?"*

Trods den dybe pessimisme er der håb forude (*Syvende Sang*):

*"Jeg er ikke bange ...
Men det er saa underligt ...
Der spirer Tusindfryd under
raadnende Løv ..."*

Også *Dagbogsblade* (1934), der kom som en julehilsen til venner og bekendte, kredser om døden og Guds almagt, men dens stærkeste stykke er kantaten til H.P. Hanssens 70-års fest på Folkehjem i Aabenraa 1932. Den blev første gang trykt i tidsskriftet *Tilskueren*, april 1932. Kantaten indledes og afsluttes med et næsten oldnordisk drapa:

*"Kun hvad Mænd vandt ved Ret,
uden Sværd og Blod,
det skal leve som et Solskin
over Tidens Flod".*

Disse linjer er som hugget i granit, og de står da også på genforeningsstenen i Sønderhav ved Flensborg Fjord. Laesen skrev også indskriften på den store vandreblok fra istiden, der står i vejsiden vest for Felsted:

*"Isbræen sled mig
af Nordfjeldets Tind -
vikled mig ind
i sit hvide Klæde -
slæbte mig langt*

*paa sin stærke Slæde
og lagde mig her som navnløst
Minde
om Lunet, som skabte
af Havler og Grus
den gode Ager
til Danmarks Hus".*

Det er et af hans flotteste vers, - "en Johannes V. Jensen værdig", skrev Broby-Johansen, som ikke vidste, hvem forfatteren var.

Ved Helene Hanssens død skrev han et *Requiem* - dødsmesse - (1935), hvor man finder disse linjer, der udtrykker dødens uigenkaldelighed:

*"Og naar vi nævner for os selv
det Navn,
som snart skal flyttes fra et Ansigt til
en Sten,
begraves ogsaa i os selv det levende".*

Hans to sidste digtsamlinger, *Ventetider* (1944) og *Men endnu lever vi* (1945) ligger i klar forlængelse af de forudgående. Hans pessimisme og vemod nærmer sig selvopgivelse, sikkert påvirket af hans personlige deroute og skærpet af oplevelserne under besættelsen. Alligevel slår hans livsvilje igennem i glimt, hvor trøstesløsheden afløses af håb (*Sonetter til Skoven*):

*"Men endnu lever vi; kan du
forstaa det?
Vi har som Frøet, Livets egen Drift,
vi vil se Lys paa Jord".*

I sine sidste år skrev han en del religiøse sange og salmer til bl.a. Kirkens Korshærs blad. De blev 25 år efter hans død samlet i bogen *Denne rigdom overgår dog alt* (2000), der blev

udgivet af Løjt Sogns Historiske Forening. Det viser ham som en mere afklaret mand, der har fundet fred i sit gudsforhold, selv om han stadig plaget af anfægtelser. En af salmerne - *Fredløs er freden, hvor menneskets veje/ikke vil følge, hvad Skaberen vil* fra 1973 - er optaget i *Den danske Salmebog* (2003) nr. 130. Det er lægmandstale på et klart evangelisk-luthersk grundlag (vers 4):

*"Derfor er tiden for alvor nu inde
Til at forkynde for alle: Hold ud!
Thi der er fred og forsoning at finde
Hos denne menneskesøn, som er Gud!"* ■

Værker af Marcus Lauesen

Vi bunden var saa længe. Heimdal, 28/1-1920.

Guds Gøglere. Digte. C.A. Reitzels Forlag, 1928.

En Mand gaar bort fra Vejen. Roman. C.A. Reitzels Forlag, 1929. Genudgivet med ny titel (*Bort fra vejen*) i 1962 ved Stig Vendelkærs Forlag.

Høstelegi. Digte. C.A. Reitzels Forlag, 1930.

I Morgen. Roman. C.A. Reitzels Forlag, 1930.

Og nu venter vi paa Skib. Roman. Gyldendal, 1931. - Forkortet udgave, Stig Vendelkærs Forlag, 1962. E-bog, Lindhardt og Ringhof, 2017.

En Mand og hans Fjende. Roman. Gyldendal, 1932.

Glædens Dag. Noveller. Gyldendal, 1933.

De meget skønne Dage. Roman. Gyldendal, 1933.

Kantate til H.P. Hanssen. Tilskueren, april 1932.

Tre. Novelle. Privattryk, 1934.

Kætteren fra Eisleben. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1934.

Dagbogsblade. Digte og Kantater. Egen udgivelse sammen med C.V. Nordlundes Bogtrykkeri, 1934.

Sønderjylland. I H.V. Clausen (red.): *Danmark i Tekst og Billeder.* Gyldendalske Boghandel - Nordisk Forlag, 1935.

Freden. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1935.

Requiem for Helene Hanssen. Digt. Egen udgivelse, 1935.

Det tyske Oprør. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1936.

Skipper Theobald. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1936.

Maaske er det Katharina. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1937.

Han og hans Næste. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1938.

Rejser blandt Mennesker. Noveller og essays. Skandinavisk Bogforlag, 1938.

Fortællinger af Grænselandets Historie I-II. Skandinavisk Bogforlag, 1938.

Den rige Vandring. Roman. Forlaget Fremad, 1940. - Med ny titel: *Far.* Stig Vendelkærs Forlag, 1962.

Irene Falk. Roman. Hasselbalchs Forlag, 1941.

12 Sonetter. Eget forlag, 1941.

Nye Sonetter. Eget forlag. Nordlundes Bogtrykkeri, 1941.

Ventetider. Digte. Chr. Erichsens Forlag, 1944.

Men endnu lever vi. Digte fra de onde Aar. Thorkild Becks Forlag, 1945.

Det trofaste Æsel. Legende. DyPo Forlag, Sønderborg, 1948.

Mor. Roman. Stig Vendelkærs Forlag, 1961.

Legender. Stig Vendelkærs Forlag, 1962.

Kras. Roman. Gyldendal, 1973.

Denne rigdom overgår dog alt. Efterladte digte og salmer. Løjt Sogns Historiske Forening, 2000.

Litteratur

- Aha: *Meine verehrten Zuhörer ... Mindestfest på Lauesens 100 årsdag 22/11-2007*. Der Nordschleswiger 23/11-2007.
- Broby-Johansen, R.: *Med Broby i grænse-landene, Sønderjylland og Bornholm*. Forlaget Hamlet, 1982.
- Brovst, Bjarne Nielsen: *Marcus Lauesen. Lykkebarnet fra Løjt. En biografisk fortælling*. Poul Kristensens Forlag, 2007.
- Clausen, H.C.: *Marcus Lauesen - en sand digter*. Vestkysten, 23/11-1975.
- Clk.: *Forfatteren Marcus Lauesen som dramatiker*. Dagens Nyheder, 6/11-1931.
- Den danske Salmebog*. 2003.
- Dostojevski, Fjodor M.: *Rodion Raskolnikov*, (1865-66). Oversat af Ejnar Thomasen. Gyldendal, 1966.
- Gjesing, Knud Bjarne: *Makværk eller mesterværk*. Berlingske Tidende, 12/6-1997.
- Gräs, Ulrik: *Genrejsning af en digter*. Vejle Amts Folkeblad, 9/8-1961.
- Haase, Ingolf: *Genforeningsstenene i Sønderjylland*. Udgivet af Sprogforeningen og Historisk Samfund for Sønderjylland, 2008.
- Heick, Thorbjørn: *Og nu venter vi på skib*. Flensborg Avis, 24/7-2017.
- Jessen, Erik: *Og nu venter vi på skib*. Jyd-skeVestkysten, 20/11-1992.
- Nielsen, Frederik: *Marcus Lauesen*. I Frederik Nielsen og Ole Restrup (red.): *Danske digtere i det 20 århundrede II*, 2. udgave. G.E.C. Gads Forlag, 1966.
- Nielsen, Harald: *Litterære Mirakler. Et Stykke Aandshistorie*. C.A. Reitzels Forlag, 1933.
- Nielsen, Palle: *Den litterære Udvikling i Sønderjylland efter 1920*. I Cl. Eskildsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen (red): *Nordslesvigs aandelige Genforening med Danmark*. Historisk Samfund for Sønderjyllands Skrifter nr. 10. U.å. (1956).
- Rasmussen, Egon: *Den første sønderjyske digter*. Jyd-skeVestkysten, 22/11-2007.
- Riisager, Vagn: *Marcus Lauesen*. I Ole Restrup: *Danske digtere i det 20. århundrede*, 1. udgave, Ny samling. G.E.C. Gads Forlag, 1955.
- Skovbjerg, Karen: *Kærligheden findes*. Interview med Anna Sophie Lauesen. Jyd-skeVestkysten, 23/11-2003.
- Skovse, Kasper: *Ny bog med digte af Lauesen*. Jyd-skeVestkysten, 13/11-2000.
- Stangerup, Hakon: *Marcus Lauesen*. Oprindeligt i Berlingske Tidende. Pjece udgivet af C.A. Reitzels Forlag, 1930.
- Sørensen, H.E.: *Alle de skjalde. Litteraturen i Sønderjylland og Sønderjylland i litteraturen*. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og Sprogforeningen, 2015.
- Sørensen, Villy: *Forløb*. Dagbøger 1953-61. Gyldendal, 1990.
- Woel, Cai M.: *Dansk Literaturhistorie 1900-1950, II*. Forlaget Arnkrone, 1956.
- Wolffheckel, Helge M.: *En forfatter fylder 100 år*. Jyd-skeVestkysten, 23/11-2007.

Grænselandskronikken

Af Jørn Buch

Jørn Buch holder måned for måned øje med udviklingen i det sønderjyske/slesvigske grænseland og viderebringer historier fra områdets aviser. De forløbne måneder har bl.a. budt på nyt om det planlagte vildsvinehegn, digitaliseringen af Der Nordschleswiger og et angreb på zeppelinbasen i Tønder. Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens egne holdninger, der ikke nødvendigvis deles af Historisk Samfund for Sønderjylland.

SSW taber kommunalvalg i Sydslesvig

SSW, det danske mindretals parti i Sydslesvig, tabte valget de fleste steder i Sydslesvig ved kommunalvalget i delstaten Slesvig-Holsten den 8. maj, skriver Flensborg Avis. I ni kommuner havde SSW fremgang, bl.a. i Harreslev og Sønder Løgum, hvor det begge steder blev det største parti, men der var også fremgang i Eckernförde, hvor partiet fordoblede sit mandattal.

Tilbagegangen var vælgermæssigt størst i Slesvig-Flensborg Amt, selv om man fastholdt antallet af mandater på seks. I byen Flensborg mistede SSW 1,4 % af stemmerne, men fastholdt sit mandattal på otte i byrådet.

Sydslesvigsk Vælgerforenings logo.

Nordfriisk Instituut ny leder

Der var ti ansøgere til stillingen som leder af Det Nordfriske Institut i Bredsted i Sydslesvig. Ingen af de ti ansøgere kan tale bare ét af de mange lokale frisiske sprog. Alligevel valgte bestyrelsen bag instituttet at vælge arkæologen Christoph G. Schmidt som ny leder efter Thomas Steensen, der går på pension.

Den nye leder af Nordfriisk Instituut har lovet at lære frisisk, skriver Flensborg Avis den 8. maj og tilføjer, at Christoph G. Schmidt i øvrigt har rødder i det frisiske område.

Hedeby og Danevirke som verdenskulturarv

UNESCO, FN's organisation for uddannelse, videnskab og kultur, besluttede på sit møde i Bahrain i slutningen af juni, at Hedeby og Danevirke fra den skandinaviske vikingetid bliver optaget på listen over verdenskulturarv.

Det skriver avisen JydskeVestkysten den 1. juli og fortæller, at det var den slesvig-holstenske delstat, som i 2014 startede processen i samarbejde med den tyske Forbundsstat og den danske stat. Det var, skriver Flensborg Avis den 16. maj, efter anbefaling fra Icomos, den tyske afdeling af det regeringsuafhængige rådgivende organ for UNESCO.

Man må så bare håbe, at det kan få de tyske myndigheder til tydeligere

Hedeby og Danevirke er blevet optaget på UNESCO's verdensarvsliste.

at tilkendegive, at Hedeby er et produkt af den skandinaviske vikingetidshistorie med fyldigere danske tekster på museet ved Hedeby. Og man må ligeledes håbe, at det også kan få de tyske myndigheder til at styrke bevarelsen af Danevirke, som jo blev bygget for at forsvare det danske territorium mod angreb fra syd. Det har man indtil nu forsømt at bevilge penge til.

I ly af succesen for Hedeby og Danevirke har Rendsborgs borgmester foreslået, at den berømte svævefærge under jernbanebroen fra 1913 også kan blive anerkendt som verdenskulturarv.

Tysk museum får dansk bevilling

Det tyske museum i Sønderborg *Deutsches Museum Nordschleswig* har fået bevilget fem mio. kroner til ombygning og udvidelse af museet, skri-

ver avisen *Det Nordschleswiger* den 13. juni og tilføjer, at det samlede byggeri vil koste over 26 mio. kroner. Det er den københavnske tegnestue MECO, der står for udviklingen af projektet. Bevillingen fra det danske folketing bliver af formanden for Det tyske Mindretal Hinrich Jürgensen opfattet som et udtryk for, at det dansk-tyske grænseland kan opleves som en model for, hvordan mindretallene i Europa bør behandles som ligeværdige borgere.

Genforeningssten skal fredes

Efter Genforeningen i 1920 blev der rundt omkring i Danmark rejst ca. 560 sten, fremgår det af en bog af Ingolf Haase og en registrant af Jens Anker Ambirk. Nu har Slots- og Kulturstyrelsen omsider også fået øje for disse mange sten, som er udtryk for, at Genforeningen i 1920 med den

Genforeningsstenen i Majbøl på Als bringes på plads i 1930. Slots- og Kulturstyrelsen vil frede flere af genforeningsstenene rundt i landet.

nordslesvigske del af Sønderjylland var en sag, som optog hele det danske folk. Men Slots- og Kulturstyrelsen vil alene rejse fredningssager på nogle ganske få, de *mest interessante*, som de udtaler til Flensborg Avis den 8. juni, da de ikke har ressourcer til at frede alle stenene.

Grænseforeningens formand Jens Andresen er med rette utilfreds med, at ikke alle sten bliver fredede, da de tilsammen demonstrerer danskernes sammenhængskraft, fællesskabsfølelse og virketrang. Og man kan tilføje, at de mange ofte ydmyge sten på en meget enkel måde demonstrerer den uprætentiøse danske mindekultur.

Vildsvinehegn - med flydespærringer

Det har indtil den 18. juli været muligt at komme med indsigelser mod det tåbelige projekt om et vildsvine-

hegn ved den dansk-tyske grænse. Hegnet skal som bekendt officielt beskytte det danske landbrug mod den afrikanske svinepest, som findes hos vildsvin i Polen. Uofficielt skal det også være med til at hindre flygtninge og indvandrere i at krydse den grønne grænse.

Men Facebookgruppen *Vildsvinehegn - nej Tak* mener, at beslutningen om vildsvinehegn ikke hviler på et fagligt grundlag. Gruppen har bl.a. kontakt til eksperter fra Tyskland og Tjekkiet, som alle mener, at et hegn ikke yder nogen sikkerhed for beskyttelse. Men, som Facebookgruppens talsmand Hans Kristensen siger til Flensborg Avis den 11. juli, så har regeringen og DF ikke inddraget nogen ekspertudtalelser om vilddyr. F.eks. er der kommet en ny rapport fra EFSA, European Food Safety Authority. Det er en ren politisk beslutning for at

Talsmand for facebookgruppen Vildsvinehegn - nej Tak, Hans Kristensen.

Foto: Richard Bartz, Munich Makro Freak, Wikimedia Commons.

Planerne om vildsvinehegnet forsætter med at skabe debat.

sikre sig velvilje hos borgere, der frygter indvandring, tilføjer han. Var det ikke på tide, at den populistiske symbolspolitik snart kunne ophøre?

Det har vist sig, at vildsvin kan svømme over Slien og Flensborg Fjord, så derfor har Naturstyrelsen besluttet, at der skal udlægges såkaldte flydespærringer ved bl.a. Flensborg Fjord og oprindeligt også i Rudbøl Sø og Magisterkogen. De sidste to flydespærringer ser foreløbig ud til at være opgivet igen.

I den tyske kommune Harreslev (Harrislee) syd for grænsen er de skuffede over, at de slet ikke er blevet hørt, men må læse om vildsvinehegnet i avisen. I Harreslev kommune er man kritiske over for den danske beslutning. Og den tyske grænsekommune forstår slet ikke, at man fra dansk side ikke tænker på det grænseoverskridende samarbejde - eller mangel på samme.

I delstaten Slesvig-Holsten går de i

det hele taget anderledes til værks. Der vil man, ifølge Der Nordschleswiger, belønne jægere med 50 Euro for hvert vildsvin, de skyder, hvis de derefter afleverer en prøve, så myndighederne kan dokumentere, om vildsvinet lider af den afrikanske svinestep eller ej! Var det dog ikke en meget bedre idé?

Marens vilje

Forfatteren - og kemiingeniøren - Pernille Juhl har skrevet en bog om Maren Sørensen, som er blevet kaldt en sønderjysk Mother Teresa eller grænselandsets Florence Nightingale.

Maren Sørensen blev født i 1882 i Aal ved Varde, men det blev i Sønderjylland hun fik sit kald og sit virke, først som sygeplejerske fra 1909 og efter Genforeningen som leder af Børnernes Helsehjem i Sdr. Vilstrup ved Haderslev i sommerhalvåret suppleret med arbejdet for de dansksindede i Valsbøl i Sydslesvig i vinterhalvåret.

Portræt af Maren Sørensen malet af Viggo Kragh-Hansen i 1982. Maleriet hænger i Billedsalen på Folkehjem i Aabenraa.

Maren Sørensen blev allerede i 1934 æresmedlem af Dansk Sygeplejeråd for sin store og uegennyttige indsats og i 1940 ordineret som præst i al hemmelighed. Det blev nemlig først i 1948 tilladt kvinder at blive præsteviede, så også her var hun en pioner.

Det er derfor med større ret end flere andre, at Maren Sørensen hænger i portrætsamlingen på Folkehjem i Aabenraa - malet af Viggo Kragh-Hansen til hendes 100-års dag - 25 år efter hendes død.

Forfatteren Pernille Juhl beskriver Maren Sørensen som en dansk udgave af Mother Teresa, der ofrede alt for at hjælpe andre. Held og lykke med bogen om en stor personlighed!

Lundbye i Bedsted

Guldaldermaleren Johan Thomas Lundbye døde af et vådeskud ved Bedsted Kirke på vej til kampene som frivillig under den 1. slesvigske krig, Treårskrigen, som udkæmpedes fra 1848-1851. Lundbye var 30 år, da han døde, og i anledning af hans 200-årsdag den 1. september, vil der ved Bedsted Kirke blive afsløret en buste af maleren, finansieret af Ny Carlsbergfondet.

J.Th. Lundbye blev tegnet af en anden berømt guldaldermaler P.C. Skovgaard få dage før sin død. Det er denne afbildning, skriver Flensborg Avis den 2. juli, som efter traditionen måske dannede model for H.W. Bissens berømte *Tapre Landsoldat* i Fredericia.

VUC Haderslev - den uendelige historie

Flow Factory, VUC i Haderslev, lever i den grad op til sit navn. Herfra flyder der konstant historier om overforbrug og manglende styring. Om en bestyrelse med borgmester H.P. Geil i spidsen, der overhovedet ikke har levet op til sit ansvar.

Det startede så småt i sommeren 2017, da Radio 24Syv kunne fortælle om en dyr rejse til USA samtidig med, at der ikke var råd til elevernes studietur. Men ledelsens meget dyre tur, en såkaldt studietur, var der råd til! Sagen endte med, at daværende direktør Hans Jørgen Hansen fratrådte sin stilling. Dog fortsatte han i næsten et år med at have enefuldmagt til VUC's Sydbank-konti!

Mange mennesker i Haderslev har ofte undret sig over, hvordan VUC kunne bygge sine paladser. Den regionale presse er som regel ganske ukritisk, indtil andre har fået færten af en historie - og denne gang altså

københavnerpresen. Og så går lemmingeffekten i gang, så nu er der næsten dagligt historier fra vandkanten, fra Flow Factory, som de så dansk kalder institutionen.

En stor del af lærerne har overhovedet ikke de nødvendige kompetencer, fortæller den regionale og erklæret liberale og borgerlige avis JydskVestkysten den 2. maj på baggrund af en aktindsigt i VUC's egen redegørelse til STUK, Styrelsen for Undervisning og Kvalitet. Men ifølge tillidsmanden havde fagforeningen i flere år forsøgt at råbe ledelsen op omkring de manglende undervisningskompetencer, STUK har senere krævet 1.2 millioner kr. tilbagebetalt fra VUC.

Den nye direktør fra den 1. maj - hvorfor skal en skoleleder kalde sig direktør? - Asbjørn Nielsen fyrede i slutningen af maj tre vicedirektører, som af VUC's egen revisor var blevet kritiseret for *“utilstrækkelig ledelse og styring til at understøtte en sparsomme-*

VUC Syds afdeling i Haderslev.

lig og produktiv anvendelse af ressourcerne”, skrev JydskeVestkysten den 31. maj og tilføjer, at der af den nye bestyrelse blev sat en advokatundersøgelse i gang for at undersøge den tidligere ledelses og bestyrelses ansvar. Men STUK har sørget for, det bliver Kammeradvokaten, statens faste advokat, som skal stå for denne undersøgelse, der også skal tage stilling til, om VUC's egen revisor EY skal indklages for Revisornævnet.

JydskeVestkysten kunne den 25. juni meddele, at de fyrede vicedirektører havde modtaget en bonus - men dog ikke et gyldent håndtryk. Det har altid været mig en stor gåde, at de højest betalte skal have bonus oven i deres i forvejen gode løn, hvorimod de lavest lønnede skal straffes, og socialt udsatte skal have deres støtte skåret ned?

Men den regionale liberalt borgerlige avis undersøger ikke, hvad det er, den tidligere formand, borgmester H.P. Geil, har været med til, endsige stiller ham til regnskab herfor. Der meddeles f.eks. blot den 31. maj, at *“Hans Peter Geil har ikke besvaret JydskeVestkystens henvendelser, men fortæller til DR Syd, at han ikke har nogen kommentarer”*. Gad vide, hvad Løkke vil sige til det?

Borgmester H.P. Geil sagde i 2017, at han ville fortsætte som formand på trods af kritikken om ødselhed, men da sagerne blev mere og mere belastende for ham, valgte han at lade sig skifte ud med Signe Knappe. Det er derfor Knappe, der nu skal stå på mål for Geils og fortidens synder, som Geil var ansvarlig for!

Anstændighed?

Dansk statsborgerskab til sydslesvigere

Sydslesvigere har hidtil haft meget lettere ved at opnå dansk statsborgerskab end mange andre landes statsborgere. Det har blot krævet, at man har boet og opholdt sig i Danmark i mindst to år. Men denne regel er efter kraftig indsats fra SSF's generalsekretær Jens A. Christiansen nu blevet ændret med den nye lov om indfødsret fra den 4. juli, så også bosiddende sydslesvigere kan opnå statsborgerskab samtidig med, at de kan fastholde deres tyske statsborgerskab, altså dobbelt statsborgerskab. Det har fra starten vist sig, skriver Flensborg Avis, at masser af dansksindede sydslesvigere benytter sig af den nye mulighed - næsten 90 ansøgere efter to uger!

EU og mindretal

MSPI, Minority Safe Pack Initiativ, er et eksempel på, at man kan tvinge EU-myndighederne til at beskæftige sig med et forhold, hvis man samler mindst en million underskrifter. Initiativet blev taget af FUEN, Federal Union of European Nationalities, Den europæiske Mindretalsunion. Det er nu lykkedes at samle tilstrækkeligt med underskrifter for den danske del, og det er også anerkendt af EU-myndighederne, at underskrifterne er kommet korrekt i hus, skriver avisen Der Nordschleswiger den 18. juli - Tillykke!

Men der mangler stadig godkendelse af underskrifterne i flere andre lande, da EU har betinget sig, at der skulle samles underskrifter i hvert EU-land. Først derefter kommer den næste fase, hvor EU endelig skal tage stilling til, hvordan man ønsker, de

mange nationale mindretal i Europa skal behandles. Hvilke rettigheder vil man tildele de mere end 100 nationale mindretal i Europa?

Digital Nordschleswiger

Efter mange overvejelser og megen diskussion er det nu besluttet, at det tyske mindretals avis Der Nordschleswiger fra 2021 udgives digitalt. Det fremgår af den endnu skrevne avis Der Nordschleswiger efter generalforsamlingen i den tyske Presseforening i midten af maj, der blev efterfulgt af BDN det tyske mindretals fællesorganisations møde i slutningen af maj, og den endelige beslutning blev derefter taget af ledelsen i BDN i slutningen af juni.

Det blev af Formanden for det tyske mindretal Hinrich Jürgensen sammenlignet med, at alle beklager, når landsbyens købmand lukker, selv om

de selv handler i byens supermarked. Dertil kommer, at stadig flere af de yngre medlemmer læser digitalt, bl.a. Hinrich Jürgensens egen kone.

Avisens chefredaktør Gwyn Nissen går stadig ind for, at den digitale udgave suppleres med en ugentlig trykt avis.

Brune vejskilte

I Haderslev kommune vil man gerne have en såkaldt brun turisttavle ved motorvejen, hvoraf det fremgår, at Haderslev var Reformationens vugge i Danmark, men det vil Slots- og Kulturstyrelsen ikke gå med til. De vil alene acceptere, at der blot står *Haderslev* - måske fordi de ikke ved, at det var i Haderslev, det hele startede?

Kulturudvalget i Haderslev havde accepteret afslaget, men heldigvis kom der en enkelt protest fra Jens Chr. Gjesing, den tidligere borgme-

Det er turisttavler som disse, der har skabt debat i Haderslev i den seneste tid.

ster og formand for den lokale fejring af Reformationsjubilæet i 2017. Han opfordrer i JyskeVestkysten til civil ulydighed og brug af den tekst, man i Haderslev kan blive enige om. Og han tror ikke på, at der vil komme nogen fra Slots- og Kulturstyrelsen, der vil pille skiltet ned med byens egen tekst. Bravo!

Tidligere minister Hans Chr. Schmidt er gået ind i sagen, da også han mener, at det er grotesk, at man i København vil bestemme, hvad der skal stå på en turisttavle i Sønderjylland.

Zeppelinbasen i Tønder under angreb

Den tyske Zeppelinbase i Tønder blev den 19. juli 1918 bombet. 100 år efter kunne man for første gang opleve dette bombardement rekonstrueret

søndag, den 22. juli i Tønder under eventen *Luftskibsbasen i Tønder under angreb*. Det har ærgret Anders Jacobsen, der er næstformand for Zeppelin- og Garnisonsmuseet i Tønder, at dette angreb stort set er ukendt af danskerne. Det skulle rekonstruktionen råde bod på. Og det gjorde det, da rekonstruktionen blev fulgt af en tusindtallig skare.

Zeppelinbasen blev i 1918 angrebet af syv Sopwith Camel-fly fra det britiske hangarskib HMS Furious og var verdenskrigens eneste succesrige bombetogt fra et hangarskib. I 2018 var det et andet ældre fly, som stod for angrebet.

Tillykke med en meget vellykket rekonstruktion i Tønder - en stor oplevelse!

Zeppelinhallen Toska, der blev indviet i november 1915, inden angrebet den 19. juli 1918. Angrebet blev i år rekonstrueret ved et event.

Tønder. Flyvehallen

Dansk Miljøblokade

Tyskland vil frede nogle tyske områder i Nordsøen ved f.eks. at forbyde garnfiskeri, da det ofte medfører bifangst af marsvin, og samtidig forbyde bundsløbende trawl. Men det forsøges konsekvent modarbejdet af de danske myndigheder, skriver avisen JydskeVestkysten den 18. juli og citerer fiskeriminister Eva Kjer Hansen for at svare, at Danmark er interesseret i, at *"fiskereguleringen er proportional, tager udgangspunkt i et videnskabeligt grundlag og er kontrollerbar"*. Problemet har vakt opsigt i den tyske Forbundsdag.

Tysklærere ønskes

Der er stor efterspørgsel efter unge, som kan tale tysk, men stadig flere undlader at vælge tysk. Og helt galt bliver det i de kommende år, da de få, der vælger tysk, ikke kan få en lærer i faget. Flensborg Avis skriver den 9. juli, at ca. hver tredje gymnasielærer i faget tysk er over 60 år, så de går snart på pension, samtidig med at

kun ganske få unge vælger at læse tysk på Universitetet. Det er en udvikling, som selvfølgelig bekymrer Dansk Industri. Merete Fjord Sørensen, der er uddannelsespolitisk chef i Dansk Industri, siger til Ritzau, at der i høj grad er brug for flere, som vælger at studere tysk, da danske virksomheder har brug for mange kandidater med tyskkundskaber.

Dobbeltagent 007 fra Aabenraa

Kurt Seifert har i avisen Der Nord-schleswiger den 16. juni en fantastisk spændende historie om to unge anti-nazistiske playboys fra 1930'ernes Tyskland. Johnny Jepsen, den ene af de to, med rødder til skibsreder Jørgen Bruhn i Aabenraa, bliver britisk dobbeltagent og hjælper med at afsløre planerne om V1-bomberne og de tyske forsvarsanlæg i Normandiet forud for den allierede invasion den 6. juni 1944 - samtidig med, at han giver nazisterne vildledende oplysninger. Udsendt til Lissabon lærer han Ian Fleming at kende! ■

Ikke mere kitsch, men kunst!
O.D. Ottesen- og den tvetydige idyl
Morten la Cour. Udgivet af Museum Sønderjylland, Kunstmuseet Brundlund Slot, 2017. 207 sider, illustreret. Pris: 248 kr.

Det sker af og til, at en glemt kunstner dukker op af glemslen, måske ovenikøbet efter en glansperiode både kunstnerisk, økonomisk og omtalemæssigt. Og man kan undre sig, men både smag, den offentlige mening bl.a. hos kunst anmeldere, samt købers interesse forandrer sig over tid.

Den sønderjyske blomstermaler fra Broager nær Dybbøl, Otto Diderich Ottesen (1816-1892) hører til den hængemte gruppe af billedkunstnere. Men med den meget spændende og ret så dækkende store bog af Morten la Cour, får hyrdedrengen og billedkunstneren O.D. Ottesen oprejsning både for sin kunnen, sin alsidighed og den fredfyldte idyl, han skildrer med nærmest fotografisk nøjagtighed og skjulte samtidskommentarer.

Brundlund Slot havde til sin udstilling om O.D. Ottesen samlet værker fra magasiner, Brundlunds egen samling, kongehusets samlinger og private ejere.

Med bogen fastholdes et bredt udsnit af hans billeder og gode tekster om hans liv og levned, hans succes og den store efterspørgsel efter hans kunnen, særligt i 1830'erne til 1850'erne. Med den let læste, men dog forskningsbaserede udstilling og bog, får den nysgerrige læser også viden om blomstermaleriet, en fin redegørelse for genren og udtrykskategorien stilleben - ikke for lidt, men passende. Og meget mere. At bogen sluttes med en indsigtsgivende kronologi, er helt naturligt. I den dokumenterede gennemgang benyttes citater af samtidens anmeldere, og et si-

despring til den mest kendte (og dermed købte og bedst betalte) blomstermaler Johan Laurentz Jensen (1800-1856) runder fortællingen af på en interessant måde.

Dette smukke billedværk, med sine korte og relevante tekster er en blivende bog om en udtryksfuld og vigtig billedmager fra den danske guldalder.

Hans Vilhelm Bang

Fra Vestergade til Vestfronten.
Toftlund sogn i 1. Verdenskrig
1914-1918

Dan Obling o.a. Udgivet af Toftlund Lokalhistoriske Arkiv, 2016. 476 sider, rigt illustreret. Pris: 250 kr.

(Bogen er efterfølgende udkommet i en ny og forbedret udgave).

Bogen om Toftlund sogn under 1. Verdenskrig er en meget flot og velfortalt bog om Toftlunds mange unge, som blev ramt af 1. Verdenskrig, både som soldater og som civile. Næsten 500 unge fra Toftlund deltog som tyske soldater under 1. Verdenskrig, og heraf døde de 66 i et sogn, som dengang havde ca. 1.700 indbyggere. I bogen findes et billede af mindetavlen i Toftlund Kirke.

Et fantastisk stort og flot afsnit fortæller om de 500 skæbner - person for person, hver for sig. Det er lokalhistorie, når det er bedst - men også en lokalhistorie, som breder ud til den store historie.

Bogen er sprængfyldt med relevante billeder og kort, og et særlig illustrativt kort demonstrerer, hvor store dele af byen der var berørt af krigen. Det gælder vejspærringer, boliger for tyske officerer og straffefangelejr, ja lejre i flertal, da der var hele to straffefangelejr

omkring Toftlund, hvoraf den ene lå lige ved siden af kirken.

Bogen har også et stort afsnit om Sicherheitsstellung Nord, hvor der både fortælles om baggrunden for stillingen i 1916 og illustreres med nogle meget flotte billeder, som viser, hvor stillingen fra 1917-18 løb i terrænet omkring byen.

Bogen om Toftlund sogn under 1. Verdenskrig kan varmt anbefales til alle, som interesserer sig for 1. Verdenskrig generelt og for Sønderjyllands historie specielt. Det må blive en klassiker for alle, som interesserer sig for 1. Verdenskrigs betydning for lokale samfund.

Jørn Buch

Over strengen. En Flensborg-kronike
Harald Dirks. Roman. Udgivet af Forlaget Hovedland 2018. 230 sider, rigt illustreret. Pris: 269,95 kr.

Bogens forside prydes af et billede af viceinspektør Dirk Dirks' bryllup i 1930'erne, en passende illustration til en familiekronike. Dirk Dirks blev gift med en af gasværksdirektør Madsens smukke døtre, hvad der alene fremgår af en meget nyttig og vigtig oversigt over bogens mange personer.

Kroniken starter fint med gasværksdirektørens smukke ældste datters rejse til Tysk Østafrika i 1913, hvor hun skal giftes med den af Breklum-missionen udsendte Walther Bock. Bogen fortæller om den sygeplejerskeuddannede Maria Magdalenes oplevelser og tanker, hvor man ind imellem bliver orienteret om, hvad der sker i kolonien, og hvilke konsekvenser det får for kolonien, da Tyskland starter og engageres i 1. Verdenskrig.

Det virker som om, det er gasværksdirektørens smukke døtre, der bliver udgangspunkterne for en lang række af bogens kapitler, der ellers ikke altid har sammenhæng med hinanden.

En anden af døtrene, Ellen Kirstine Madsen kaldet Ella, kommer tidligt, allerede i 1922, i kontakt med grev Viggo Julius von Holstein-Rathlou, den reaktionære og senere nazistiske bibliotekar fra Aarhus Universitetsbibliotek. Det var denne Holstein-Rathlou, som i 1934 omtalte H.P. Hanssen som en "rævepels ... landsforræder - og et forgiftet skadedyr". Ikke just en person, som man har lyst til at beskæftige sig med, men gasværksejerens smukke datter Ellen Kirstine lader sig i den grad forføre og indleder et mangeårigt kærlighedsforhold til ham.

Bogen er en blanding af fiktion og fakta, en slags Jung Changs *Vilde svaner* omkring forhold i Sydslesvig i en afgørende fase af landsdelens historie, hvor mange personlige forhold var så stærkt påvirket af udviklingen af den store politik i det tyske rige.

Jørn Buch

En krigsramt familie

Karsten Skov: *Enkeland*. Roman. Forlaget Hovedland. 374 sider, pris: 249,95 kr.

Karsten Skov, der i 2013 debuterede med romanen *Knacker*, som delvist danner baggrund for filmen *I krig og kærlighed*, har skrevet en ny bog om livet i Sønderjylland under 1. Verdenskrig.

Den 37-årige teglværksarbejder Traugott fra Broagerland indkaldes i 1917 til tysk krigstjeneste og sendes til Vestfronten, hvor han falder nogle måneder senere. Hjemme sidder enken Sille

og deres to børn. Da de er danske, mener de tyske myndigheder ikke, at hun kan opdrage børnene på rette måde, så de sættes i pleje hos *en god tysk familie*, dvs. en fanatisk tysk bygmester og hans ikke mindre emsige kone. Men en anden af sognets tyske spidser, teglværksejeren, træder nu i karakter som et retskaffent menneske og får tingene sat på plads. Undervejs sker der både forudsigelige og ikke mindst uforudsigelige ting, men alt sammen inden for rimelighedens grænser. Det kan således måske for nogle virke mærkeligt, at soldaterkammeratens brev til Sille om Traugotts død, fortæller noget andet end det, der virkelig skete, og at den faldnes lig hentes fra Belgien til begravelse på hjemsogets kirkegård. Begge dele er der dog historisk belæg for.

Den spændende roman giver et ganske troværdigt billede af dagliglivet under krigen, tydeligvis bygget på en grundig research. Men netop på den baggrund virker det besynderligt, at amtsforstanderen i Sønderborg fungerer som lokal myndighed, al den stund Mølmark, hvor Sille bor, hørte under amtsforstanderen i Broager. For handlingens skyld kan det måske være ligegyldigt, men det giver en mindre ridse i troværdigheden.

H. E. Sørensen

Forsamlingsgården Frej i Christiansfeld

Ingolf Haase. *Udgivet af Foreningen Frejs Venner. Forlaget Neffen, 2017. 60 sider, illustreret. 100 kr.*

Foreningen *Frejs Venner* blev stiftet i maj 2017 og har som noget af det første fået denne bog skrevet. Den udkom i

anledning af forsamlingsgården Frejs 120 års jubilæum, og her fortæller Ingolf Haase historien om huset og de mænd, der i sin tid var med til at stifte den forening, der byggede og drev huset. Det er samtidig en historie om sammenhold, da området hørte til Tyskland, og om de chikanerier, som de tyske myndigheder bedrev mod de dansksindede. Huset har en omskiftelig historie. Det var først forsamlingshus for de dansksindede, når man kunne få lov for myndighederne. Efter Genforeningen blev det afhændet og brugt som gæstgiveri og hotel, indtil det til sidst var en del af et forretningskompleks. Gradvist forfaldt det dog, og i 1987 blev det, trods protester, revet ned. Nu står der på stedet supermarkedet *Meny*. Dog er der som minde om forgængerens indmuret den sten, som i sin tid sad i muren på Frej, med Frejs navn på. Navnet er sønderjysk for Fred, og i sin tid blev der i forlængelse af Frej opført to huse, det første kom til at hedde *I* og det næste *Nord*, så husene tilsammen dannede sætningen: *Fred i nord*. Ud over husets historie fokuseres også på familien Finnemann, som spillede en stor rolle ved opførelsen og driften af huset.

Desværre er der ikke læst ordentlig korrektur på hverken tekst eller billedtekster. Det skæmmer lidt det ellers interessante indhold. Som eksempler kan nævnes bagsideteksten, som angiver to forskellige årstal for nedrivningen af Frej, og billedteksten på side 57, hvor der simpelthen mangler et navn på en af personerne på billedet, det er kun vedkommendes titel, der er nævnt. Sproget er i visse passager knudret og ikke helt gennemarbejdet. Illustrationerne er gode og dækkende for teksten.

Hanne Næsberg-Andersen

KOM OG VÆR MED I ET GRÆNSELØST FÆLLESSKAB

Vil du være med til at støtte danskheden i grænselandet?

Så bliv medlem i Grænseforeningen og deltag i spændende aktiviteter i din lokalforening. Du får også tilsendt Grænsen, et magasin om mindretal, sprog og kultur, der udkommer seks gange om året.

Meld dig ind via vores hjemmeside eller kontakt en lokalforeningsformand i dit område.

Aabenraa

Andreas Brandenhoff • a_brandenhoff45@hotmail.com • tlf. 7464 6502

Haderslev

Peter Popp Andersen • kapopp@outlook.dk • tlf. 7456 2277

Sønderborg

Kirsten Fanø Clausen • kifanoe@gmail.com • tlf. 6177 8515

Tønder

Marie Stamp • stamp.marie02@gmail.com • tlf. 2074 6088

Rødding - Vejen

Hans Harald Sørensen • hhs111@gmail.com • tlf. 5154 2075

Kolding og omegn

Henning Haugaard • haugaardkolding@mail.tele.dk • tlf. 7550 4339

www.graenseforeningen.dk

GRÆNSEFORENINGEN
FOR EN ÅBEN DANSKHED

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Geologiens Dage i Gram Lergrav

Af museumsformidler Lars Petersen

GEOLIGIENS DAGE er en national begivenhed, der afvikles hvert år den tredje weekend i september, hvor der sættes fokus på oplevelser med geologien over hele landet. Koordinering og programlægning står Statens Naturhistoriske Museum, Geologisk Museum for. Der er både tale om ture og rundvisninger i udstillinger mv., og arrangørerne er naturhistoriske museer, naturvejledere, forskere og mange frivillige.

På Geologiens Dage kan man opleve, hvordan geologien og samfundet spiller sammen. De mange arrangementer giver tilsammen et glimt af Danmarks geologiske historie gennem 1 1/2 milliard år - fra Bornholms granitter, over kalk- og molerklinter i syd og nord til istidens landskaber og nutidens aktive kystdannelser. Der er nemlig store variationer i de geologiske forhold i vores lille land. Geologiens Dage lægger særlig vægt på besøg ved spændende geologiske lokaliteter af forskellig slags, og derfor er

Gram Lergrav naturligvis også med. Det samlede program kan ses på Statens Naturhistoriske Museums hjemmeside.

Den geologiske historie er vævet tæt sammen med dyre- og plantelivets udvikling, som vi i Danmark kan følge gennem mere end 500 millioner år. Flere af arrangementerne på Geologiens Dage handler derfor også om livet i tidligere jordperioder, som vi kender det gennem de mange forsteninger, der er bevaret i de geologiske aflejringer. I Gram Lergrav kan man således få viden om de dyr, der levede i havet for 10 mio. år siden, hvor store dele af det sydvestlige Jylland var dækket af hav.

Arrangementet i Gram finder sted søndag d. 16. september kl. 14-16, hvor museets guide fortæller om lergravens forhistorie, fossilerne, og hvordan man bedst finder dem. Sammen identificerer vi de fossiler, der dukker op af dem gamle havbund. Påklædning efter vejret og solidt fodtøj er vigtigt. Hvis føret er vådt, skal gummistøvlerne i brug. ■

Drøhses Hus

Farveflor - Broderi i 90 år 17. aug. - 22. dec. 2018

Kunstmuseet Brundlund Slot

Søren Behncke - The White House. 2. jun. - 4. nov. 2018

Gitte Kath's plakatkunst fra 1980'erne til 2015. 17. nov. - 31. mar. 2019

Kunstmuseet i Tønder

Per Kirkeby - Operabronzer. 13. jan. - 6. jan. 2019

Keramik fra Ellen & Knud Dalhoff Larsen
Fonden. 13. jan. - 6. jan. 2019

Raffael Rheinsberg: Spor af en tid 15. jun. - 20. jan. 2019

Mol af Island Life. 30. jun. - 1. nov. 2018

Sigurjón Ólafsson - mangfoldige former. 24. nov. - 28. apr. 2019

Temaudstilling: Arkæologi Haderslev, Kulturhistorie Tønder og Kulturhistorie AabenraaDerfra hvor vi stod - Sønderjyderne
i 1960'erne & 1970'erne. 12. okt. - 30. sep. 2019*Bliv løbende opdateret på*

Bagsiden om forsiden...

Konfirmationsure

Af Leif Hansen Nielsen

I GENNEM GENERATIONER har konfirmationen stået som skel mellem barndom og voksenalder - nu om stunder måske mere mellem barndom og ungdom, men i tidlige tider var konfirmationen det overgangsritual, der markerede indgangen til de voksnes rækker. Ydre symboler som f.eks. *voksentøj*, pipe og tobak samt (lomme)ure var med til at synliggøre den nye status.

Således også for små 100 år siden, hvor Den Sønderjyske Fond i 1923 også besluttede, foruden egentlig konfirmationshjælp til betrængte familier, at uddele konfirmationsure til de konfirmander, der under 1. Verdenskrig havde mistet deres far. Omkring 2.900 ure nåede fonden at uddele. Urene blev alle fremstillet i Frankrig af firmaet Antoine Frères i Besançon og blev produceret i to udgaver, hhv. en lidt større udgave til drenge og en mindre til piger. De var af sølv og smukt udformet. På urskiven var timerne sirligt anført med arabertal. Store sorte tal for døgnetts første 12 timer, og mindre røde for døgnetts sidste 12 timer. Urskiven var desuden udstyret med en særskilt lil-

le skive til sekundangivelse. Særlig monumental fremstod bagsiden, der var dekoreret med de to sønderjyske løver, omkranset af inskriptionen: TIL MINDE OM DIN FADER - DEN SØNDERJYSKE FOND.

De to ure, der er gengivet på dette blads forside, har tilhørt brødrene Johannes og Hans Heinrich Bekke fra Gram/Tirslund. Faderen Christian Hansen Bekke var som en af de første blevet indkaldt den 3. august 1914. Han faldt den 23. april 1915 ved Lizerne i Belgien; årsagen til, at brødrene ved deres konfirmation i henholdsvis 1923 og 1925 blev betænkt med ure fra fonden.

Ved Hans Heinrichs konfirmation i 1925 skrev Den Sønderjyske Fond til pastor Flensmark i Tirslund: *"Samtidig tillader man sig at fremsende et Sølvur med Inskription til Konfirmanden. Det er tænkt som en Mindegave om hans i Krigen faldne Fader. Uret beder man Dem godhedsfuldt på Den Sønderjyske Fonds Vegne overrække Konfirmanden på Konfirmationsdagen med en Lykønskning fra Fondens og ledsaget af nogle Mindeord om den i Krigen faldne Fader"*. ■